

A nem-egyetemi szektor átalakulásának dinamikája

A Higher Education Dynamics című könyvsorozat egy újabb kötete (Dynamics of Change in Higher Education: Expansion and Contraction in an Organisational Field) több évtizedre visszanyúló kutatás alapján mutatja be a nem-egyetemi szektor növekedését és átalakulását. A szerző (Svein Kyvik) a norvég Institute for Studies in Innovation, Research and Education kutatóprofesszora, aki a nem-egyetemi szektor transzformációját makro-szemléletű, társadalomtudományi megközelítéssel vizsgálja.

Némi magyarázatra szorul a magyar nyelvben ritkán használatos és az OECD nyomán meghonosodott 'nem-egyetemi' elnevezés. A szerző azokat a felsőoktatási intézményeket sorolja ide, amelyek a tradicionális egyetemeken kívül jöttek létre, akár új alapításként, akár a professzionális és szakképző iskolák főiskolai szintre történő emelésével. Ezek az intézmények gyakorlat- és oktatásorientáltak, a munkapiacra azonnal hasznosítható, általában rövid ciklusú képzéseket szerveznek, valamint erős lokális-regionális elkötelezettséggel rendelkeznek. Vagyis a tradicionális egyetemektől eltérő funkciókat és feladatokat látnak el, amelyhez eredetileg más szervezeti formák, tantervek, oktatói kvalifikációk és bérstruktúra, vizsgakövetelmények, tanítási és tanulási módok, hallgatói populáció is társultak. Azonban ezek a különbségek a vertikális integráció és a Bologna-folyamat nyomán fokozatosan eltűnnek. A felsőoktatás-kutatás terminológiájában a 'nem-egyetemi' szektor szinonimájaként gyakran találkoznak a 'főiskolai', 'politechnikumi', 'alternatív', 'nem-tradicionális' megnevezésekkel, amelyek olyan – többnyire azonos jellegzetességekkel rendelkező – intézményi formákat foglalnak magukban, mint az egyetemi főiskolák (Norvégia, Svédország, Belgium), a közösségi főiskolák (Egyesült Államok), a főiskolák (Németország, Svájc, Magyarország) és az alkalmazott tudományi egyetemek (Hollandia, Finnország).

A kötet hiánypótló, hiszen annak ellenére, hogy a felsőoktatás növekedése a hatvanas éveket követően a legtöbb nyugat-európai országban – míg a kilencvenes évektől Közép- és Kelet-Európában is – a nem-egyetemi szektorban nagyon is látványosan zajlott, valamint a felsőoktatás funkcionális átalakulása elsősorban a szakképzés térnyeréséről szólt, addig a változások mélyelemzése elmaradt a felsőoktatás-kutatásban. Ezt a tartozást egyenlíti ki a szerző írásával, ami, bár a norvég nem-egyetemi szektor transzformációját tekinti át, mégis több annál. Egyrészt azok a változások, amelyeket elemez (fragmentált expanzió, horizontális, majd vertikális integráció), egyértelműen felismerhetőek más országok (például Magyarország) felsőoktatásának fejlődésében is. Másrészt a nem-egyetemi szektor mint a felsőoktatási rendszer része nem vizsgálható az egyetemi szektor nélkül, így megállapításait mindig visszahelyezi a felsőoktatás teljes rendszerébe, s megállapítja, hogyan alakult a két szektor viszonya, illetve közben mi zajlott az egyetemeken.

A szerző a szervezatkutatás perspektíváját alkalmazza elemzésében, s a transzformáció magyarázatában háromféle megközelítést ötvöz (strukturalista-funkcionalista, kulturális és érdekcsoport-magyarázatok). Ezek alapján végül mindegyik átalakulási korszakra bemutat egy dinamikus változási modellt. A kutatás bemutatása során párhuzamosan jeleníti meg a három magyarázó perspektívát és rámutat, hogy hogyan járul

hozza a nem-egyetemi szektor átalakulásához a felsőoktatás és szakképzés iránti növekvő társadalmi igény (strukturálistafunkcionalista magyarázat), amely összekapcsolódik egyfelől a jóléti állam kibontakozásával és az egalitáriánus ideológiával, majd később az hasznosság, a hatékonyság és a minőség hangsúlyozásával (kulturális magyarázatok). De nem feledkezik meg arról sem, hogy a kihívásokra adott válaszokat különféle szereplők fogalmazzák meg, és érdekcsoporttá formálódva gyakorolnak nyomást például annak érdekében, hogy felsőoktatást telepítsenek egyes régiókba és településekre (érdekcsoportmagyarázatok).

A kötet a bevezető fejezetektől eltekintve három részből áll, amelyek a nem-egyetemi szektor fejlődésének szakaszaival feleltethetőek meg. Az első nagy periódus maga a kibontakozás, amit a szerző a fragmentált expanzió időszakának nevez. Ez lényegében egybeesik azzal, amit a felsőoktatás-kutatók duális szakasznak neveznek. A legtöbb nyugat-európai országban a felsőoktatás növekedése a nem-egyetemi szektor rohamos bővülésével, a tanulmányi programok differenciációjával, a szervezeti formák, az iskolafenntartók, a belépési követelmények és a tanterv diverzifikálásával, valamint intézményi és területi decentralizációval valósult meg a hatvanas években. Ez a centrifugális folyamat egy rendkívül komplex szervezeti területhez vezetett, számos, területileg szétszórt kis intézménnyel. A kibontakozást egyfelől a technológiai fejlődés, számos jóléti szolgáltatás megszervezése, a képzett munkaerő iránti növekvő igény és az az egyenlőség-eszmény támogatta, amely azoknak is valamiféle felsőoktatást akart biztosítani, akik a tradicionális egyetemtől távol laktak (lásd: regionális egyetem). Másfelől azonban az intézményhálózat bővülése és az új intézmények alapítása a társadalom politikai és civil szereplőinek aktivitásán is múlt. Ugyan az állami erőfeszítés is szerepet játszott, de elsősorban a magán- és helyi kezdeményezések amelyek „főiskolát itt és most” (Kozma, 2009) szerveztek, valamint a felekezeti és

kulturális csoportok, akik saját iskolákat akartak, tették lehetővé a gyors intézményi expanziót.

És amikor előállt, akkor át is értékelődött. Az a „rendetlenség”, amely létrejött a kontinentális felsőoktatási hagyományok között, kevés akadémiai és politikai támogatásra talált. A rendteremtés szakaszát horizontális integrációnak nevezte el a szerző, amit mi a regionális felsőoktatási központok megszervezésének és az intézményi integráció folyamatként ismerünk („bináris felsőoktatás”). A kiindulópont az volt, hogy a nem-egyetemi szektor rendkívül széttöredezetté, földrajzilag szétszórttá és programkínálatában túlzottan változatosá vált. A horizontális integráció alapvetően két pilléren állt, ahol (1) az egyik az irányítás összevonása, a nemzeti koordináció kiépítése, a terület homogenizálása és a professzionálisan-földrajzilag egymáshoz közel álló intézmények összevonása volt, míg (2) a másik a regionalizálás. A professzionális és szakképző intézmények eltérő minisztériumok, valamint megyék, települések, kórházak és magán-szervezetek irányítása alatt álltak. Ezt azzal oldották meg – ott, ahol lehetséges volt és az intézmények is hozzájárultak –, hogy az oktatási minisztérium hatásköre alá rendelték őket. Emellett közös szabályozást és irányelveket dolgoztak ki a számukra, ami fokozatos szervezeti és tartalmi homogenizálást idézett elő. A szakmailag és területileg egymáshoz közel álló kis intézményeket pedig nagyobb egységekbe szervezték. A regionalizálás keretében történt meg a specializált, szűk portfólióval rendelkező intézmények regionális komprehenzív főiskolákká és egyetemekké szervezése, azaz a duálisról a bináris rendszerre történő áttérés, valamint a főiskolai és az egyetemi szektor integráltabb rendszerré szervezése.

Az egyetemi és nem-egyetemi szektor szervezeti közelítése előkészítette a harmadik szakaszt, amit vertikális integrációként ismerünk meg, s lényegében az európai országok többségében – nem utolsósorban a Bologna-folyamat hatásaként – épp napjainkban szemlélhetünk. Bár az

európai kormányzatok többször megerősítették a bináris rendszer fenntartására irányuló szándékaikat, mégsem tudták útját állni a két felsőoktatási szektor fokozatos közeledésének. A különbségek csökkenése olyan folyamatokon keresztül valósult meg, mint az akadémiai és szakképzési sodródás, valamint a területek egységesítése. A szerző szerint az egyetemi és nem-egyetemi szektor közötti határok elmosódása és az átfedés kialakulása elsősorban a főiskolák akadémiai sodródásának volt köszönhető. Ezen legtöbbször azt értik, hogy a főiskolák, érzékelve az egyetemek hegemoniáját, hozzájuk szeretnének hasonlítani. A jelenségnek olyan megfigyelhető jelei vannak, mint a főiskolai tantervekben az elmélet-gyakorlat arány átrendeződése az előbbi javára, a kutatási tevékenység erősítése, a tanulmányi programok vertikális és horizontális kiterjesztése, valamint a szektor intézményeinek folyamatos felfelé irányuló mobilitása (az akadémiai szint emelése). A mozgató erők pedig sokfélék lehetnek, de legtöbbször a szervezeti szereplők (például felsőoktatáspolitikusok, intézményvezetők, oktatók) törekvéseinek következményei. Például a vezető főiskolai oktatók lemásolják egyetemi kollégáik magatartását annak érdekében, hogy státuszukat és jövedelmüket javítsák. Nyomást gyakorolnak az intézményvezetésre, hogy az kedvezőbb kutá-

tási körülményeket teremtsen, illetve létrehozza a magasabb szintű képzések indításának előfeltételeit. Ezt követően a folyamat megfordul: az intézményvezetők, megihletődve a vezető oktatók teljesítményétől, minden oktatóra kiterjesztik és intézményi politikává emelik az akadémiai teljesítmény javítását. Ugyanakkor ezt a folyamatot erősíthetik kívülről azok a kormányzati politikák, amelyek az intézmények hierarchizálását tűzik ki célul, valamint az intézményfinanszírozást és az oktatói béreket teljesítményalapúvá akarják tenni. Így távolodnak el a főiskolák eredeti funkcióiktól és válnak egyre hasonlóbakká az egyetemekhez. Nem mellesleg nekünk ez a folyamat azt is jelzi, hogy a felsőoktatás expanziója halad előre.

Végül ajánlani szeretnénk ezt a könyvet azoknak, akik maguk is érdeklődnek a szerkezeti kérdések, a nem-egyetemi szektor átalakulása, az egyetemekhez fűződő viszonya, a felsőoktatás funkcióbővülése és általában véve a felsőoktatás-kutatás iránt mint kutatók, oktatók, intézményvezetők és más döntéshozók.

Kyvik, Svein (2008): *The Dynamics of Change in Higher Education: Expansion and Contraction in an Organisational Field*. Springer, Dordrecht.

Irodalom

Kozma Tamás (2009): *Kié a rendszerváltozás?* Kézirat. 2009. 09. 21-i megtekintés, http://dragon.unideb.hu/~nevtud/Oktdolg/Kozma_Tamas/doc/rendszer_valtozas.pdf

Szolár Éva

Debreceni Egyetem, CHERD (Center for Higher Education Research and Development)

Tankönyv az idegenforgalomról – népszerű nyelven

Mint ahogy Major Árvácskának, a jeles újságírónak és világutazónak (idegenforgalmi tankönyve címét idézve) szívből jövő „istenhozott”-ja vállaltan szubjektív, akárcsak bárki másé, az én olvasatom is hasonlóképpen az. A

finnek iránti tiszteletből, szeretetből és persze a velük való munkából és együttműködésből adódóan róluk szóló könyvet olvasni Finnországban, finnek között egyenesen felejtethetlen.